

## המילה האחרונה

סבינה מסג ביישוב כליל, מקום מגוריה הנוכחי  
| צילום: נעמה פורת



נולדה התנועה האקולוגית המוכרת לנו. לסוג זה של אקולוגיה קרא הפילוסוף הנורווגי אַרְנֵה נס "אקולוגיה של פני השטח", והוא הקדיש 14 שנה מחייו לפיתוח "האקולוגיה המעמיקה" או האקו-פילוסופיה. נס טען כי מה שעושה התנועה האקולוגית איננו מגיע אל שורש הבעיה. הבעיה היא בתפיסת העולם הרואה את האדם כנזר הבריאה ולכן מתירה לו לנצל את הטבע לטובתו. נס אומר כי עלינו לעבור שינוי פרדיגמה, כי האדם צריך לתפוס את עצמו כישות רחבה שאיננה מסתכמת בגבולות העור והביוגרפיה. רק אם האדם יתפוס כי אין לו 'עצמי' מבודד ומובדל שיכול לשגשג גם אם הסביבה תיהרס, רק כשתתפתח תפיסת 'עצמי' רחבה יותר, הכוללת את הסביבה, כי אז טובתו תהיה טובתה, ולא יהיו יותר ניצול והרס הביוספרה.

אבל כיצד מחוללים מטמורפוזת שכזו? הלא שינוי תפיסת העצמי הוא בתחום הפסיכולוגיה. אכן, פסיכולוגים החלו לפתח את האקו-פסיכולוגיה שנבחן בה הקשר בין האדם לטבע. הם מנסים לפתח דרכים שירחיבו את הקשר הרגשי בין האדם והטבע, וכך לעזור לאנשים לפתח אורח חיים מקיים ולהפחית את הניכור בינם לבין הטבע. היו שאמרו כי שינוי כזה הוא כה עמוק וכולל, שהוא נכלל כבר בתחום האמוני, וכוננו את האקו-אולוגיה, ובה הצעות לדת טבע חדשה שתיתן פתרונות למשבר. גם בספרות ניכרה השפעת הרעיונות החדשים. סופרים החלו לכתוב ספרות מחאה וביקורת, ואף החלה קריאה חדשה של הקנון, ממש כשם שעשו הפמיניסטיות, כדי לבדוק כיצד התייחסו היוצרים הגדולים לטבע ולסביבה, ושמה יש להם חלק ביצירת התפיסה המעוותת.

## אקו-פואטיקה

### סבינה מסג

סבינה מסג היא חלוצת האקו-פואטיקה בארץ. ספריה למבוגרים - מושב; והים הזה, ים כנרת; כליל - וספריה לילדים תחת שם העט עדולה, ואף תרגומיה משירת העולם, ממוקדים כולם בשבע ובמקום. מאז 2003 החלה לראות את הקשר שבין כתיבתה לשירה האקולוגית הנכתבת בעולם, והחלה לייבא את הסוגה החדשה לארץ על ידי פרסום מאמרים, מתן ראיונות בטלוויזיה והוצאת חוברת "אקו-פואטיקה" כעורכת אורחת של עיתון 77 (דו־ירחון לספרות, לחברה ולביקורת). כיום כותבת טור אקו-פואטיקה בעתון הארץ ועורכת מפגשי אקו-פואטיקה בפסטיבלים ובביתה בכליל.

1963 היא השנה שהתפרסם בה הספר המכונן "אביב דומם" מאת הזואולוגית והביולוגית הימית רייצ'ל קרסון. בספר זה נחשפת לראשונה העובדה שהמדע אינו פועל תמיד לרווחת האדם, כי הנה לדוגמה, הדי־די־טי ושאר הריסוסים המשמשים בחקלאות אינם ממיתים רק את המזיקים, אלא מזיקים מאוד גם לאדם. ספר זה זעזע רבים, ונחשב ליריית הפתיחה של המהפכה האקולוגית. בין אלה שלא יכלו לחזור למצב של עניינים כרגיל היו מדענים, פילוסופים, פסיכולוגים ומשוררים. כל תחומי הידע הושפעו, ואנשים החלו להשקיע חשיבה, מחקר ורגש כדי לברר היכן טעינו ומה ניתן לעשות.

התשובה המידית הראשונה הייתה לחפש חלופות לחומרים המסוכנים, למחזר, להוריד את רמת הצריכה וכן הלאה. כך



לפריחה ונחשבת לאוונגרד החדש. המשורר המוביל בתחום הוא האמריקאי גארי סניידר, שריד מדור הביט (beat). דור הביט מרד בתרבות האמריקאית ופנה אל האינדיאנים ואל תרבויות המזרח. סניידר, נציג מובהק של דור הביט ולימים דמות המופת של דור המשבר האקולוגי, בילה שנים רבות במזרי זן, וכשחזר להקים את ביתו האלטרנטיבי באזורי כפרי של קליפורניה, הביא איתו עם אורח החיים גם השפעות ספרותיות. השירה הסינית והיפנית והאינדיאנית הילידית, יחד עם השפעתם של עזרא פאונד וויליאמס קרלוס ויליאם וההגות הסביבתית הולידו שירה מסוג חדש - האקו־פואטיקה.

האקו־פואטיקה יכולה להיות שירת מחאה אקולוגית ויכולה להיות גם שיר טבע. העיקר הוא שהאדמה במרכז, שיש מערכת יחסים מכובדת ומורכבת בין אדם לעץ או לגבעה. שיש ניסיון לשמוע את קולם של הרים ונהרות, צמחים ובעלי חיים. שירים מסוג זה כבר ממלאים אנתולוגיות עבות כרס בכמה מארצות המערב, והנושא נלמד באוניברסיטאות. אצלנו הוא רק מתחיל.

אני עצמי כתבתי מתחילת דרכי שירה אקו־פואטית, מבלי להכיר את המונח, כמובן. גדלתי ביפו, וכבר בגיל 9 למדתי לברוח מן המריבות המשפחתיות למערה שהייתה לי מול הים. שם כתבתי יום אחד את שירי הראשון וחוויתי סוג חדש של אושר, שאליו ארצה לחזור שוב ושוב. וכך נעשייתי משוררת. האושר ההוא, היום אני יודעת, היה מורכב מבריחה מן החברה הבעייתית של בני אדם אל הפשטות והתום של הטבע, התבודדות במשך שעות וכניסה למצב נפשי מדיטטיבי-דינמי שמאפשר נביעה של מילים, תמונות, רעיונות, זיכרונות ואסוציאציות - המון אנרגיה שצריך לעשות איתה משהו.

כשהתברתי ומצאתי שותף מתאים, רצינו בית על האדמה כדי לגדל את המזון שלנו ולחיות בקצב של העונות. חיפשנו ומצאנו מושב לצד כביש גהה. הכול היה בסדר עד שהגבעה הקטנה של המזבלה התגבהה להר חיריה! ולכביש גהה נוספו נתיבים וכך גם למטוסים לבן-גוריון. לקח זמן עד שהבנו מה קורה והתחלנו לתכנן מעבר לגליל. בינתיים כתבתי שירים על הפסטורליה הנפלאה שיצרנו לרגלי המזבלה ולצד כביש גהה.

גְּהָה (בית מן השיר)

אֶהוּבִי בְּנֵה לִי בֵּית עַל כְּבִישׁ גְּהָה,

בְּצֵל מְטַת כְּנָפֵי נֶמַל הַתְּעוֹפָה.

נְטַע גְּנָה שְׁגֻבְלוֹתֶיהָ

הֵם: רֶכֶס הָרִי הַקוֹמְפוֹסֵט וְרֶכֶס הָרִי יְהוּדָה.

וְהָאוֹר מְלֵא בְּמֶסֶר הַמוֹסְרָה

וּבְנֵס הַנְּדִיךָ שֶׁל חֶסֶד יָדָה.

ספרות מסוג זו החלה לפרוח וזכתה לכינוי **ביקורת סביבתית** (ecocriticism). בתחילה התפרסמה רק פרוזה, אך לאט לאט החלו להתפרסם גם ספרי שירה, שאמנם עוסקים בטבע אבל אינם דומים לשירת הטבע הרומנטית המוכרת. שירה זו נכתבה ברובה על-ידי משוררים ששינו את אורח חייהם ועברו לחיים של עבודת אדמה, מתוך ניסיון לא להשאיר מִדְרָךְ אקולוגי גדול מדי. הם עשו זאת גם כדי להציל את העולם וגם כדי להציל את עצמם. כי מסתבר שלא רק הסביבה ניזוקה מן הניצול של העידן הטכנולוגי, אלא גם נפש האדם. כדי לחיות את מלוא טווח החוויות שמאפשר הטבע חייב אדם גישה לאזורי בר שלא נגעה בהם יד אדם. רק שם יש סיכוי לחוות את הנשגב. וחווית הנשגב ואחותה הקטנה הפליאה, הן זכות מולדת של כל אחד מאתנו.

רייצ'ל קרסון, אִם התנועה האקולוגית, לא הייתה רק מדענית, כי אם גם מחנכת. היא אמרה: אילו יכולתי לבקש בקשה אחת מן הפיה הממונה על הילדים הבאים לעולם, הייתי מבקשת שתשמר בהם את תחושת הפליאה. ילדים נולדים עם יכולת לחוש פליאה לנוכח תופעות הטבע, ועל ההורים לשמר אותה כדי לגדל דור שישכיל להפסיק את התדרדרות תנאי החיים על כדור הארץ. כדי לטפח את תחושת הפליאה אין צורך לנסוע למפלי הניאגרה. מספיק לקחת את הילד למגרש שליד הבית, לעורר את תשומת לבו לסביון שנעשה סב, או לעלות איתו לגג ולהתבונן בכוכבים. ואני מוסיפה: קחו אותו בשבתות לקניון הנחל ולא רק לקניון החנויות! ושם בנחל קראו איתו שירים, שירו שירים, רקדו מסביב לעץ.

לרקוד ולשיר יחד זה טוב בכל מקרה, אבל מוטב שהשירים לא יהיו שירי האהבה הרגילים אלא **אקו־פואטיקה**. מהי אקו־פואטיקה? שירת טבע מסוג חדש, השמה את הסביבה במרכז. תמיד היו שירי טבע, אבל הם לא סיפקו תיאור נאמן של הטבע, הם קישטו אותו יתר על המידה ובוודאי שלא היו מודעים למשבר. **תיאורי טבע לא חסרים בספרות, אבל תיאורים אלה מופיעים רק כרקע לעלילות בני אדם. האקו־פואטיקה החלה להתייחס לטבע כנושא ראוי בפני עצמו.** היא גם אינה חוששת להשתמש במשפטים מן החדשות או מן ההסברים המדעיים לתופעות. זוהי שירה הנכתבת על-ידי אנשים שמכירים את הטבע באופן בלתי אמצעי, שאוהבים אותו, שמנסים לתת לו פה, שרוצים להשפיע.

אפשר לשאול איזה כוח יש לשיר לעומת מאמרים וכתבות טלוויזיה, הממחישים את האסון האקולוגי הממשמש לבוא? השאלה אכן נשאלת, והתשובה היא שאם לאחר 60 שנה מאז שנודעה הבעיה, עשינו כה מעט, סימן שהמאמרים המפחידים אינם משפיעים די הצורך. כשמאיימים על אדם באופן חזיתי, הוא חרד לרווחתו ונסגר. אם נבוא אליו בשירים, דרך הרגש... אולי המלים יצליחו לגעת.

וכן קרה ששירת הטבע החדשה, האקולוגית, זכתה

אני חיה בטבע הבר של הגליל המערבי. מגדלת את מזוני ואף מייצרת שמן זית. כל ימיי אני הולכת לבקר את בורות המים העתיקים שלידם צומחים המרווה, הזוטה ושאר עשבי התה, שאני שותה בבולמוס מוזר, כאילו היה חלב אם:

### תה עשבים

קמתי מקדם  
ותפשתי את העלש פתוח!  
ואת האבך  
בורח, מפנה את השטח לשמש  
שעוד לא תפשה פקוד  
ויכלתי לשבת חפשי  
באמצע רחבה מאבן בהירה  
למרות שהעולם נשאר גשורצר  
וחלטתי לי תה  
עשבים  
שהבאתי מן ההר ומן הגיא  
במים שהיו בתהום או בענן,  
שמי יודע מאיזה ים הם התאדו  
והעברתי את כל זה בתוך גופי  
להיות כלי שלוב  
לעולם.

עברנו לגליל. תחילה לבית בקיבוץ על שפת הכינרת, ואחר כך לכפר אקולוגי בגליל המערבי. גם בכינרת היו בעיות אקולוגיות. לקחתי ללב את מצב המפלט; כשהוא היה נמוך הייתי חולמת שאני מחבלת במוביל הארצי ומפסיקה את הוצאת המעיינות המלוחים אל המוביל המלוח.

### אם נכון שאגמים מזדקנים

אם נכון שאגמים מזדקנים -  
לא רואים עליך,  
שמים נמוכים שלי, אינסוף קטן,  
עין צלולה של צד-שני-של-העולם  
הבין השחר  
בו ישן  
הבורי.  
אם נכון שאגמים מזדקנים  
ואת "תופעה צעירה יחסית עם תהליך בליה מואץ"  
כמו שקראתי  
ב"כל ארץ נפתלי"  
- אני אחפר לך מחדש את ים החולה!  
שיסגן שוב את המים כמו כליה.  
אני אסתם את  
המוכיל!  
אפתח את  
הנביעות!  
אשיב לך את מלח המים.



#### על הכריכה האחורית

אנדרס אמאדור, בעל תואר במדעי הסביבה מאוניברסיטת קליפורניה, דיוויס (UC Davis), עוסק בהכנת מייצגים בני-חלוף (Art Ephemeral). עבודתו האמנותית מושפעת גם מלימודי קליגרפיה ואדריכלות. היצירה על חוף הים מחייבת התחשבות במועדי השפל, וכן השלמת היצירה בזריזות לפני בוא הגאות, לעתים דקות ספורות לאחר השלמת היצירה או אף לפני השלמתה. ביצירתו הזמנית חי אמאדור את הרגע, משלים עם המוות, ושואף ליצור הערכה להיבטים החמקמקים של החיים.

#### על הכריכה הקדמית

ציוריה של פאטמה שנאן, שנולדה וגדלה בגיוליס, מעוררים שאלות של מקום במרחב האישי, החברתי והקהילתי, אך גם שאלות חברתיות ופוליטיות על שונות וזהות. השטיח מגלם מפגש רב-תרבותי בין המסורתי והחדש, בין מזרח ומערב, ובין דתות. השטיח מייצג מרחב פרטי וכן חיבורים בין טבע, גאוגרפיה ותרבות. אך כאשר הוא נפרס בחוץ, על האדמה, הוא מבטל את הטבע, מתערב בו ומשבש את הנוף. המרחב הבייתי פעפע כביכול אל מרחבי השדה, כבש והשתלט על פיסת אדמה. מתוך: ירצף מרחבי אחד, הגלריה לאמנות אום אל-פחם, 2015.

